

Драгана Милуновић

Београд, Народна библиотека Србије

УДК 027.625:028.5
028.02-053.2

БИБЛИОТЕКЕ ЗА ДЕЦУ И ЊИХОВИ ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТИ

Библиотеке представљају малу, али важну карику у ланцу институција које имају утицаја на изградњу дечје личности. Школе и дечије предшколске установе свакако имају већу и значајнију улогу у развоју дечје психе, с обзиром на чињеницу да се баве непосредним васпитавањем и образовањем деце, али је улога библиотеке и читања такође фундаментална. У одређеном смислу, она је чак и психолошки битнија. Наиме, веома је важна чињеница да се дете у друштву с књигом осећа као у свом властитом свету, у којем нема интервенције нити заштите одраслих, у свету за који оно само преузима одговорност. У том свету, иако је симулован, дете је препуштено интензивном преиспитивању себе, суочавајући се са најразличитијим имагинарним ситуацијама и важним ставовима и животним одлукама које оне намећу.

Читајући, деца интројектују ситуације, начин размишљања и емоције јунака са којима се поистовећују. На тај начин она битно проширују свој круг искуства, ослобађајући притом сопствене несвесне ставове и пружајући им потенцијалну могућност да лакше постану освешћени. Сложен психолошки механизам пројекције који се јавља у процесу читања као дететова субјективна интерпретација штива, у великој мери доприноси развијању способности детета да кроз праћење живота јунака, преплићући свој идентитет са њиховим и касније га, по завршеном читању, раздвајајући, у објективном светлу сагледава сопствени Его и Алтер Его и тако гради темељну подлогу за развој самокритичности и многих других вредних особина које проистичу из самоспознаје, а за које би у реалном животу стекло прилику тек много, много касније.

Књиге детету пружају прве узоре живота као целине, представљају му га као појаву која има свој развој, па и крај, живота у којем сопствени родитељи немају никакву улогу. Док чита, дете осећа фатализам радње, неумитност којом се одликују природни и друштвени процеси и ситуације, чврстину туђе воље, све могуће облике неприхватљивости, али истовремено има утисак да није пуки сведок и посматрач, већ да може да жели, и у својој машти пронађе и исконструирани начин на који би се те ситуације повољно разрешиле. Књиге такође пружају деци увид у неслућену разноврсност људске природе, у борбу добра и зла која далеко превазилази оно што им нуди породични круг или друштво вршњака. Пред дететом је такође и многострукост људских искушења и препрека на животном путу које јачају његову спремност и отпорност пред животним недаћама.

Књига је за дете заправо продужени вид игре. Литерарно штиво пружа му перспективу будућности која далеко превазилази домаћај дечјих представа о времену и истовремено га суочава са процесима борбе, ривалитета и друштвеног прилагођавања, благовремено га припремајући психички и морално за њихово наступање касније у животу. Најзад, садржаји из књига које дете упознаје и касније живо препознаје су такође и драгоцен тематски материјал. У виду јасних и у детету дубоко проживљених илустрација они могу послужити као увод, или повод за накнадне разговоре са децом, и за остваривање систематског педагошког утицаја.

Библиотечки ресурси такође помажу деци у општем интелектуалном и емоционалном развоју, развоју језичких способности, социјалном развоју, васпитном развоју као и у развијању различитих вештина.

Приступ

Први задатак библиотека чији су корисници деца заправо бисмо могли назвати уводом у читање. Малишанима је потребно представити књигу као нешто с њима интимно повезано, нешто чему се могу поверити и препустити без икакве опасности, стида или страха, а што је истовремено драгоцен извор знања, поуке, забаве и радости. То је процес зближавања, упознавања и препуштања који стога мора бити постепен, благ и неосетан. Наметање читања од библиотекара, учитеља, а нарочито родитеља, за собом повлачи низ нежељених последица којих будућа одрасла личност може и не мора бити свесна. Једна од најзначајнијих јесте перманентни отпор или инхибиција према читању, који резултирају могућношћу јављања отежане комуникације, затвореношћу према критици, недовољним познавањем сопственог бића и околног света, друштвеном неприлагођеношћу, ограниењем маште, а посебно неразвијеношћу апстрактног мишљења.

Треба посебно нагласити да библиотекари у деци имају изузетно захвалну клијентелу, која им се радо поверава у руке и с њима одржава жив и искрен контакт, пун поверења и односа другарства. Стога дечји библиотекари, у много већој мери него што је то случај код осталих категорија корисника, могу да унесу значајне разлике у живот оних којима служе.¹⁾

Не мали број малишана доживео је велики пораз при првом сусрету са библиотеком. Ово се нарочито односи на оне од њих (а њих је највећи број) којима је прва библиотека била школска.²⁾ Дуго времена у домаћим школама био је заступљен обичај да у првом разреду учитељице спроводе своја одељења кроз школску библиотеку, где им је представљан фонд који им је намењен, као и начин његовог коришћења. На несрећу, обичај је подразумевао да се на лицу места обави и тест способности читања непознатог текста, где дете у непознатом окружењу, пред страним му ауторитетом (библиотекар) и свим друговима треба да буде процењивано и оцењивано, при чему од резултата теста зависи да ли ће бити примљено за члана библиотеке. Овај веома нетактичан приступ повредио је многу децу која, уместо да као лошији читачи буду стимулирана да користе библиотеку и тако више вежбају, бивају одбачена и изложена подсмеху својих, можда свега за нијансу успешнијих другова. Из свакодневног искуства је познато колико деца могу бити сурова једна према другима, нарочито када за такво понашање нађу повода у ставу одраслих. Психолози потврђују оваква искуства, истичући уз то и велики значај припадања групи у одређеном животном добу, при чему искључивање из групе или неприхватање може оставити трајне оžilјке у психи детета.

Деца испод пет година старости зависе у великој мери од својих родитеља или старатеља у погледу могућности да уопште посете библиотеку, као и у погледу помоћи коју им је потребно указати у избору литературе, њеном прихватању и разумевању. Стога је потребно да библиотека једнако велику пажњу посвети и комуникацији и раду са родитељима деце у млађем узрасту.

Стимулисање детета на читање

Стимулисање детета на читање кроз игру, односно игру кроз читање, је од огромне важности, стога што дете у својим играма понавља утиске које је управо доживело, репродукује и имитира, чиме њима овладава и боље их разумева. И фикција је саставни део игре, али је још Пјер Жане јасно показао да је дете свесно привида којим се служи. Када кува ручак од папирња, оно одлично зна да оно што назива ручком остаје папир. Дете се забавља својом слободном фантазијом у односу на ствари. Заправо, његова игра представља непрестано претакање фантазије у посматрање и обрнуто, то јест њихово смењивање, због

чега његова посматрања нису лишена фикције, а фикције су прожете непрестаним посматрањима.³⁾

Дечија психа још увек је у стадијуму када је блиска колективно несвесном, због чега често код деце проналазимо митску нит која је оличена у честом интересовању за народну поезију и поезију уопште, за легенде, приче из прошлости властите породице, бајке и сл. Нема девојчице која се не уживљава у улогу принцезе, или дечака - у ратника. Правилно неговање ових маштарија и упућивање на упијање садржаја који их подстичу директно је повезано са развојем стваралачке (једине здраве) личности која, по Јунгу, представља директан плод добро контролисаног и уважаваног колективно несвесно људског наслеђа.

Улога библиотеке

Библиотеке код деце стварају здрав став да су учење и образовање од велике важности. Оне такође играју запажену улогу у стварању богатих и развијених личности, склоних слободном и самосталном мишљењу. Најзад, оне доприносе бољем и сигурнијем овладавању језиком кроз читав живот индивидуе.⁴⁾

Количином књига, величином здања и својом опремљеношћу и уређеношћу библиотеке остављају јак утисак на децу, непосредно приказујући колико је велика област људског знања и колико људи много полагају на чување, организовање и чињење доступним тог знања свима, па и деци.

Од деце која су стекла искуство у редовном коришћењу библиотеке за децу у великом проценту настају редовни читаоци и посетиоци библиотека, односно читаоци из навике која их прати током читавог живота. Библиотека делује подстицајно и васпитно на људску потребу за доживотним образовањем, за уживањем у читању, развојем знања и социјалне уменности.

Код деце школског узраста избор литературе треба у извесној мери да буде усклађен са школским програмом, али не и да буде његова формална допуна. Напротив, као противтежа опшности и формализму школског програма и његовој усмерености ка просеку дечје популације, треба водити рачуна о развоју дететове индивидуалности, за шта је лични избор литературе и коришћење библиотеке веома погодно средство.

Старија популација деце користи библиотеку и за формално учење, пре свега да би дошла до помоћне литературе уз школски програм, али и за стицање информација корисних за свакодневни живот и проблеме младих, или оних информација које су у вези са њиховим посебним интересовањима или хобијем.

Библиотеку треба представити деци и као место за дружење и упознавање како са књигама, тако и са вршњацима, али и за савладавање опхођења са непознатим старијим лицима. У библиотеци деца уче и како да се понашају на

јавном месту и како да користе јавне услуге, али и да преузму одговорност за чување књига. Библиотека са више одељења деци пружа и могућност постепеног преласка са услуга за децу на услуге за одрасле.

Најзад, друштвена улога дечје библиотеке је и превенција асоцијалног и анти-социјалног понашања код деце.

Редовне одељењске посете библиотекама, као и посете библиотекара школама, су од великог значаја за одржавање комуникације и за подстицање читања и библиотечких услуга деци уопште.

Не треба занемарити ни улогу библиотеке код деце из сиромашних породица, које нису у стању да им обезбеде књиге куповином, као и оних које користе језик неке од националних мањина као матерњи језик.

Подршка описмењавању

Библиотека треба да пружи подршку свим типовима писмености (визуелне, графичке, компјутерске, усмене). Она је један од важних центара за развој писмености, опште као и компјутерске; визуелне писмености - некњижни материјал као што су постери и рекламе; графичке писмености - књиге са илустрацијама, стрипови. Ту су и медијска писменост - начин коришћења новина, часописа, радио и ТВ програма као и усмена писменост - причање прича.

Компјутерска писменост је данас постала неопходна готово у мери у којој је то писање оловком и папиром. Њу треба схватити и неговати као комплементарну класичној писмености, тако да у повратном ефекту доведе до подстицања коришћења књига и другог стандардног штампаног материјала. Главни изазов се састоји у томе да информациона технологија буде продужени облик библиотечких услуга, али не по цену смањивања интересовања чланова библиотеке за коришћење књига.

Библиотека треба и да смањи јаз између оне деце којој је информатичка технологија присутна у кућним условима и оне деце која такве услове немају.

Карактеристике библиотека које пружају услуге деци

Библиотека која пружа услуге деци би требало да:

- буде безбедна,
- буде приступачна свој деци подједнако,
- сву децу третира једнако (уз изузетак хендикепиране деце, али само у нужној мери, везано за природу њиховог хендикепса),
- приступа свом задатку са подједнаком озбиљношћу као када се ради о пружању услуга одраслима,

- представља посебну врсту социјалне средине за децу у којој она имају извесна права на самосталност и слободу,
- ствара атмосферу у којој деца и одрасли заједно уживају у књигама и читању.

Атмосфера у библиотеци треба да буде опуштена и неформална, са израженом отвореношћу и срдечношћу особља према својим дечјим корисницима. О овоме се мора водити стриктно рачуна, јер деца у великој мери реагују интуитивно и импулсивно на своје окружење, тако да први утисак, ако је непријатан, може код њих тренутно да створи отпор и одбојност према боравку у библиотеци који је касније тешко, а понекад и немогуће уклонити.

Код особља мора постојати довољна толеранција према стварању буке, комешању, недисциплини и великој покретљивости мале деце као и према њиховом нешто слободнијем понашању, а нарочито према евентуалној штети коју нанесу инвентару.

Библиотека која пружа услуге деци би такође требало да буде отворена према родитељима и стараоцима деце без родитеља, да им допусти да се делимично укључе у пружање библиотечких услуга и посебне манифестације које библиотека организује, као и да им благовремено пружа све релевантне информације у вези са својим активностима. Сарадња са школама, дечјим установама и педагозима је такође од посебне важности.

У већини библиотека постоји старосна граница од 14 година, након које деца престају да буду корисници дечјег одељења и придружују се одељењу за одрасле кориснике.

Амбијент библиотеке

Амбијент библиотеке треба да буде специјално осмишљен за дечје потребе и да одговара дечјој психологији, као и да буде одвојен од осталих делова библиотеке ако се ради о одељењу јавне библиотеке општег типа.

Амбијент треба да буде привлачан и гостољубив, да изражава и стимулише основне компоненте дечјег погледа на свет, а пре свега спонтаност, полет и радост, наивност, маштовитост и радозналост. Он истовремено мора да буде довољно светао и простран да не би деловао тескобно и спутавајуће, и да пружа довољно могућности за дечје кретање и дружење, као и да оставља утисак слободe и изобиља. Намештај и опрема треба да буду симпатични, и по својим димензијама и конструкцији лаки и приступачни за руковање. Све ознаке треба да буду јасно истакнуте, крупне и лако разумљиве, привлачног изгледа, по могућности и илустроване.

Специфичне услуге

Ради постављања основа здраве личности још у раном детињству, у свету се већ дуго размишља о томе како би се библиотеке што више прилагодиле обављању овог задатка. Већ дуже време се практикује рад са најмлађим корисницима до треће године, који подразумева оснивање тзв. *baby-libraries* (библиотека за бебе). Оне се баве чувањем деце краће време у току дана, при чему се време проводи у друштву књиге, углавном сликовница, нарочито дизајнираних и садржински прилагођених овом узрасту, уз изричиту поруку родитељима да се од деце овог старосног доба не очекује да не цепају књиге. Такви случајеви, мада веома чести, не санкционишу се. Такође постоје и сличне тзв. *babytime* услуге у јавним библиотекама општег типа.

Специфичне услуге које нуде *baby-libraries* односе се пре свега на подстицање деце да од малена користе књигу, при чему се то постиже кроз игру. Појам игре психолошки је врло сложен. Може се дефинисати као спонтана активност детета и као стапа у његовом развоју. Међутим, она је спонтана само у најмлађем узрасту (функционалне игре - пружање и савијање ноге, прављење буке, мицање прстима, произвођење гласова) док не добије елементе васпитних дисциплина. Тада настају игре уобразиље, стицања знања и произвођења.

То су типови који су значајни за дечије библиотеке које називамо и играоницама, а чији је задатак да децу књигом стимулишу на игру и обратно. Задаци библиотекара односе се на пажљиво одабирање адекватних текстова, гласно читање, навођење деце на властито ментално прерађивање прочитаног, након чега следи најважнији сегмент, а то је игра - креативно приказивање прочитаног текста на сасвим особен и само појединцу својствен начин.

Још једна специфична форма пружања услуга је тзв. *Family Reading Group* на којима у избору књига, гласном читању њихових појединих делова и у разговорима о књигама учествују читаве породице - деца и њихови родитељи заједно са библиотекари. Такође постоји и пракса тзв. *Summer Reading Schemes* где се током летњих месеци праве посебни програми окупљања деце у библиотекама и бављења разноврсним активностима у вези са књигама и читањем, као и разних аматерских позоришних представа, изложби, разговора са ауторима и сличних активности.

Профил библиотекара

Није неопходно посебно наглашавати важност посебне обучености и обдарености библиотекара у библиотекама-играоницама, неопходност да буду широко образовани, одлични познаваоци дечије књижевности, психолошки талентовани, али и нарочито наоружани стрпљењем и смиреношћу, јер игра у

суштини није нешто што не тражи напрезање; напротив, она може захтевати и ослобађати знатно више енергије него рутински или обавезни задаци. Готово да не постоји активност, ма колико тешка, која не би могла бити и повод за игру. Многе игре чак траже тешкоће, али то мора бити ради саме игре. Анри Валон сматра да би се на игру могла применити Кантова дефиниција уметности - да је то сврха без сврхе, остварење које тежи једино да оствари само себе. Чим активност постане утилитарна и као средство се подвргне једном циљу, она губи привлачност и својство игре.⁵⁾

Типови материјала

Препорука IFLA за јавне библиотеке је да, ако деца старости до 14 година сачињавају 25-30% популације, дечије књиге треба да сачињавају једну трећину укупног библиотечког књижног фонда.⁶⁾ Постоје следеће категорије дечијих књига:

- Књиге за бебе. Ове књиге су графички веома богато опремљене, са крупним сликама у јарким бојама које привлаче дечју пажњу. Оне су мањег формата да би се њима лако руковало и да не би биле претешке за бебине руке. Листови су израђени од картона, што им обезбеђује трајност.

- Књиге са сликама - сликовнице. То су књиге са релативно кратким текстовима, штампане увећаним словима, где текст већином само прати илустрацију и даје јој додатни коментар или је кратко објашњава.

- Књиге за млађе читаоце. Намењене су оној деци које су тек почела да читају. То су углавном врло кратке, поједностављене приче испричане једноставним језиком, такође илустроване, али је у овом случају текст примаран, а илустрација секундарна.

- Сливковнице за старију децу. Ради се о публикацијама са нешто више текста, али истовремено богато илустрованим, тако да се на свакој страници поред текста налази и илустрација.

- Белетристика за млађу омладину. У питању су приче и романи са лакшим садржајем, местимично илустровани.

- Књиге са пропратним материјалом. То су књиге уз које се добија и аудио или видео трака, односно CD ROM.

- Књиге за омладину. Ради се о књигама за старију децу која већ имају извесно образовање. Обично је у питању мешавина дужих прича или кратких романа са нешто компликованијим садржајем.

- Едукативне књиге. У овој категорији су нпр. различите енциклопедије за децу, романсиране историје, популарна наука, брига о животињама и слично.

- Дечја периодика.⁷⁾

Неки проблеми

Не улазећи овога пута у финансијске, организационе и кадровске проблеме, оно што посебно угрожава библиотеке овог типа знатно више него библиотеке посвећене осталим категоријама корисника је све интензивније и све масовније коришћење персоналних рачунара, навика вишечасовног гледања ТВ програма, коришћење видео плејера и сличних, књизи алтернативних медија. То деци одузима много слободног времена, тако да на располагању имају све мање времена за читање, а поготову за посећивање библиотеке. Ту су такође и друге ваншколске активности, посебно спортске, ако су неумерене, као и често преобимни школски програми који исцрпљују и демотивишу децу за додатне читалачке активности.

Библиографија

1. Valon, Anri, Psihički razvoj deteta, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1985.
2. Dirkem, E., Vaspitanje i sociologija, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1981.
3. Pijažc, Ž., Inhelder B., Intelktualni razvoj deteta, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1986.
4. Podđakov, N.N., Praktično mišljenje kod dece, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1984.
5. Proces socijalizacije kod dece, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1986.
6. <http://www.iol.ie/~lai/Library Association of Ireland Policy Statement on Library Services to Children and Young People.htm>
7. <http://www.lianza.org.nz>
8. <http://www.salford.gov.uk>
9. <http://www.sis.pitt.edu/~lsdept/descrip.htm#2322>

Напомене

- 1) <http://www.sis.pitt.edu/~lsdept/descrip.htm#2322>
- 2) Пошто се овај рад претежно бави психолошким приступом најмлађим корисницима, термин дечје библиотеке биће третиран у најширем контексту, тј. поред специјализованих библиотека за децу и дечјих одељења у оквиру јавних библиотека, обухватаће и школске библиотеке као и библиотечке услуге намењене деци које пружају јавне библиотеке општег типа.
- 3) Anri Valon, Psihički razvoj deteta, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1985
- 4) <http://www.lianza.org.nz>
- 5) Anri Valon, isto.
- 6) <http://www.iol.ie/~lai/Library Association of Ireland Policy Statement on Library Services to Children and Young People.htm>
- 7) <http://www.salford.gov.uk>

Резиме

Стимулисање на читање основни је и нимало једноставан задатак дечјих библиотека. Нарочита деликатност њихових корисника захтева од библиотекара обиље способности, међу којима преваходно психолошку даровитост која подразумева способност процењивања индивидуалне природе сваког малог читаоца понаособ, као и његово правилно усмеравање и успешно вођење кроз свет књиге. Сигуран метод који обећава успех је дружење са књигом кроз игру, због чега ове библиотеке често називају и библиотекама-играоницама, а које готово од првих дана, па све до четрнаесте године помажу родитељима и наставницима у образовању и стицању опште културе, али, што је много важније, и у формирању здравих, стваралачких, утемљених, стабилних, а тиме и срећних људи.

Драгана Милунович Библиотеки для детей и их психологические аспекты

Резюме

Стимулировать детей читать - это основная и ничуть не легкая задача детских библиотек. Особая деликатность их абонентов требует от библиотекаря обилия способностей, а в первую очередь психологического таланта, подразумевающего способность оценки индивидуальной природы каждого маленького читателя в отдельности, а также и его правильное направление и успешное введение в мир книги. Надежный метод, гарантирующий успех, есть дружба с книгой через игру, из-за чего эти библиотеки часто называют и библиотеками - игротками. Они почти с первых дней жизни ребенка вплоть до четырнадцати лет помогают родителям и учителям в образовании и привитии общей культуры, а и, что является не менее важным, в формировании здоровых, творческих, стабильных, а тем самым и счастливых людей.

Dragana Milunović Libraries for Children and their Psychological Aspects.

Summary

Stimulation for reading is the primarily task and not easy one of each Library for Children. The special fragility of their Users, requires from the Librarian a large range of skills, among which their primarily psychological ability, which includes the capability of evaluation of the individual character/nature of each young reader apart, as well as their appropriated orientation and leading through the World of Books. The reliable and successeful Method is the familiarization with the books through Games, therefore those Libraries are frequently called Library - Game Room, helping the Parents and the Teachers in the Education and Acquittance of general culture of the Child, since the first days till the Age of fourteen, but more important is their help in shaping a healty, creative, profound, stable, thereby happy People.